

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עיה"ק ירושלים תובב"א

סעודה שלישית פרשת

זאתחנן תשט"ו

בעיה"ק ירושלים תובב"א

וְאֶתְחַנֵּן אֶל ה' בְּעֵת הַהוּא לְאֹמֶר

• משה רבינו היה מצפה לפעול בתפילה שתהיה הגאולה שלימה בימיו
ע"י התחלפות הזמנים • כל הבריאה נופל תחת הזמן, ויש כח מיוחד
המשמש לכל רגע וזמן • ביאור השבועה שלא ידחקו הקץ, דפירש"י
שלא ירבו בתחנונים יותר מראי • משה רבינו: היה לו כח המושל על
כל הבריאה - כל רו לא נעלם ממנו - היה לו כח המכריח בתפלתו כמו
רבי חייא ובניו - הוסיף יום אחד מדעתו בקבלת התורה • בימי משה
היה עדיין נחסר כל מה שתיקנו במשך הדורות, ולכן לא רצה הקב"ה
שכבר תהיה הגאולה • החיוב להתפלל על הגאולה • תפילת משה
רבינו לא חזרה לריק, ותתעורר כשיבוא הזמן לפעול הגאולה שלימה •

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תשפ"א לפ"ק

יצא לאור ע"י מערכת לשון קדשו

כל הזכויות שמורות ואיסור השגת גבול ידוע © Copyright

הקונטרסים שיצאו בשנים שעברו אין רשות להעתיקם ולהפיצם ושארית ושא"ל לא יעשו עֲוֹלָה, וכבר נאמר וְאֵל תִּשָּׁקֵן בְּאַהֲבָתְךָ עֲוֹלָה (איוב יא, יד).

צו מנדב זיין לרגל א' שמחה א' יאַרצייט רופט: 1-718-388-5519

★ ★ ★ ★ אביסל קלאָר (18 מינוט)

לשון קדשו - קונטרס קצט

קול אוצר יהודא ברוקלין: 718-298-4641 ארץ ישראל: 072-3333419 16-5-215	צו הערן די רעקארדינג: דרוק 1. - פאר קונטרס 199 פאר הערות דרוק 3	ארץ ישראל: 072-3275205 קאנאדא: 438-797-0770 ענגלאנד: 0330-350-3110	לשון קדשו צענטראלע נומער: 929-522-1515 פּעקס: 718-650-2970
---	---	---	--

• וְהֵם יַעֲלוּ לְזִכְרוֹן •

הרה"ח זקן ונשוא פנים, קבע עתותיו לתורה, ממשכימו קום, הרבה פעלים לצדקה להבנסת כלה ולעניי ארץ ישראל, עסק במצות כל היום, והיה דבוק ברכי"ק זי"ע

רבי ברוך יהודא ז"ל שניצלער

בן הגה"צ ר' שרגא שמואל ז"ל - אב"ד משאבא
נפטר ט"ז מנחם אב תשע"ה

הרבני החסיד המפואר

הנה בתורה והשתעשע בספרי תלמודי הבעש"ט,
הסתופף בצל רביה"ק זי"ע וזכה לשמש צדיקים

רבי אברהם ב"ר נפתלי הירצקא ז"ל

יאקאבאוויטש

נפטר י"ג אב תשמ"ט לפ"ק

האשה הישישה החשובה נודרה בצניעות, התרחקה
מתענוגים ומותרות, סיימה בכל יום ספר תהלים, ובפקודת
רביה"ק זי"ע עסקה במשלוח תבילות לתורדי רוסא

מרת אסתר מלכה ב"ר זאב ע"ה

אשת הרה"ח צבי (הערשל) הכהן ז"ל שווארמין

נפטרה י"ט אב תשע"ט

הרה"ח המפואר תלמיד חכם מופלג, ממקורבים אצל רביה"ק
זי"ע וזכה לשמשו, ומכותבי החידו"ת, רבי

משה יצחק ב"ר יודא ארי' ז"ל לעוונינגער

נפטר י"ז אב תש"פ

והונתו מרת **מיימא** בת ר' יודא צבי ע"ה

נפטרה ו' אדר תשע"ו

האשה החשובה והצנועה, עסקה בצדקה וחסד וחזיקה
לכבות נשברות, מסרה עצמה למצות כיבוד אב ואם
ומאוד נודרה לכבד ולענג את השבת

מרת חי' יומא ע"ה (שווארמין)

בת הרה"ח ר' אברהם מענדלאוויטש הי"ו

נפטרה י"ב אב תשס"ג לפ"ק

האשה החשובה והצנועה מובת לב ובעלת חסד,
כפה פרשה לעניים ואביונים,

זכתה לשרת בבית רביה"ק זי"ע

מרת גיטל ב"ר אהרן הכהן ע"ה

אשת הרה"ח **יעקב יושע מירנויער** ז"ל

נפטרה י"ב אב תשע"א לפ"ק

הרה"ח המפואר מתאבק בעפר רגלי הצדיקים מתלמידי רביה"ק
זי"ע עסק בתורה וקבע שיעורים בספח"ק אור החיים הקדוש

רבי חיים משה ז"ל ב"ר יקותיאל זלמן בינער

נפטר כ' אב תשס"ג

והונתו האשה החשובה המהוללה הלכה בדרכי אבותיה

מרת חנה מלכה בת ר' חיים יעקב ע"ה

נפטרה ט' אב תש"פ

השתדלו והרבו תחינה עבור הגה"צ רבי **משה מנחם בן גיטל** שליט"א לרפואה שלימה במהרה בתושחי

KolSatmar.com

קושינות ודקדוקים בפסוק וְאַתְּחַנֵּן אֶל ה'

א

קושיא א

להבין כוונת הלשון "בעת ההוא"

[וְאַתְּחַנֵּן אֶל ה' בְּעֵת הַהוּא לְאָמֹר].

(א) וואָס איז דער פֿשֿט בְּעֵת הַהוּא, [והיה סגי לומר] וְאַתְּחַנֵּן אֶל ה' דעם לשון אַתָּה הַחֲלוּת, וואָס איז דער "בְּעֵת הַהוּא".

ב

קושיא ב

במדרש: ואתחנן למה, כדי שיכנס לארץ. וצ"ב כוונת השאלה והתשובה

דער מדרש (ילקוט רמז תתיב) זאָגט, וְאַתְּחַנֵּן לְמָה, כדי שיכנס לארץ.

(ב) איז די קשיא וואָס איז די שאלה, און וואָס איז דער תירוץ. ס'שטייט דאָך [ארויס] אין פסוק ווי ער האָט זיך געבעטן אַעבֿרָה נָא, און דאָס איז דאָך שיכנס לארץ.

ג

הקדמה לישוב הקושינות

ממה שאמרתי בחג השבועות

קושיא א של המגן אברהם - בענין זמן מתן תורה

לפי חשבון ג' ימים של פרישה, נמצא דמתן תורה היה בז' בסיון. וא"כ האיד אנו אומרים ביום ו' בסיון "זמן מתן תורתנו" נאָר כ'האָב געזאָגט היי יאָר שבועות (תשט"ו) אויף דעם מגן אברהם'ס קשיא^א, [האיד אומרים "זמן מתן תורתנו" ביום א' דשבועות שהוא ו' בסיון, והלא] לויט ווי דער חשבון [קומט אויס, ווי] ס'ווערט גע'פֿסק'נט די הִלְכָּה (יר"ד קצו, יא) [בענין המתנת] ה' עונות^ב [או ו' עונות], קומט אויס, ס'קומט זיך צוזאם דער חשבון [של פרישה ג' ימים] אַז בז' בסיון ניתנה תורה.

ד

קושיא ב של המגן אברהם - בענין זמן מתן תורה

וכן לפי החשבון שביום יום ה' בשבת יצאו ממצרים, ושבשבת ניתנה תורה ביום נ"א לספירה, נמצא ג"כ שהיה זה בז' בסיון [און] אויסערדעם [איז שווער], לויטן חשבון ווען זיי זענען אַרויסגעגאַנגען [פון מצרים ביום ה' בשבת], אַז שבת הגדול איז געוועזן בעשירי [בניסן], איז מען דאָך דאָנערשטאָג אַרויס פון מצרים [ביום ט"ו, און] הכל מודים - זאָגט דאָך די גמרא (שבת פו:) - בשבת ניתנה תורה. על כל פנים קומט אַלץ אויס דער חשבון אַז בז' בסיון^ג [ניתנה תורה, ונמצא שהיה זה ביום נ"א לספירה].

^א במגן אברהם (אור"ח ריש סימן תצד): קשה לי האיד אנו אומרים בשבועות יום מתן תורתנו, הלא קיימא לן כרבי יוסי דאמר (שבת פו:) בז' בסיון נתנה תורה וכו', ולדידן לעולם שבועות בז' בסיון וכו' [ועיי"ש עוד, ומה שמתין בזה]. ומה שקשה עוד להתורה ניתנה ביום נ"א לספירה, דהא יצאו ממצרים ביום חמישי [בשבת] (שם פו:), והתורה ניתנה בשבת, כבר תירץ העשרה מאמרות דבא לרמוז לנו יום טוב שני של גליות. ואפשר דהיינו דקאמר (שם) יום אחד הוסיף משה מדעתו.

^ב כן הוא דעת רבי עקיבא בגמרא (שם), ועיין במחצית השקל (אור"ח שם) באורך. [עונת אחת, פירושו יום או לילה אחת].

^ג דהא ביום ה' יצאו ממצרים, אם כן התחילו לספור ליל ו', אם כן שלמו מ"ט יום דהיינו שבע שבועות ביום ה' השביעי, וכיון דבשבת ניתנה תורה ניתוסף על מ"ט יום ב' ימים, יום ו' ויום שבת, הרי נ"א יום, ואנחנו אומרים ביום חמשים יום מתן תורתנו. (מחצית השקל, ועיי"ש עוד).

ה

והמג"א נדחק לתרץ בשם הרמ"ע, כי בא לרמוז לנו יום טוב שני של גלויות, כי הוסיף משה יום אחד מדעתו
 ער דער מגן אברהם פלאגט זיך אויף דעם, און ער ענטפערט אז דער רמ"ע
 [מפאנן] זאגט¹ [לתרץ קושיא השניה, כי מבואר בגמרא (שם פד.) כי משה] הוסיף יום אחד מדעתו,
 [און] דאָס איז אַ רמז אויף יום טוב שני של גלויות.

1

אבל עדיין צ"ב הא"ך אנו אומרים ביום ראשון "זמן מתן תורתנו"
 אָבער [מ"מ עדיין לא מיושב קושיא הא'] וויאזוי זאָג מיר אונז, מ'זאָג מיר דאָך אָבער
 [אויך] בששי בסיון [ותתן לנו ה' אלקינו את יום חג השבועות] "זמן מתן תורתנו".
 [ואפילו] אז איך זאָל ענטפערן הוסיף יום אחד מדעתו, [אבל סוף סוף] האָט מען
 הערשט געגעבן [בז' בסיון], די תורה הקדושה האָט מען הערשט געגעבן דעמאלטס
 [בשבעה בסיון] ווען משה רבינו האָט מוסיף געווען. וויאזוי דען זאָג מיר אונז "בששי
 בסיון" זמן מתן תורתנו.

2

עקסטערדעם וואָס דער תירוצ' [אלייך] איז שווער, [אז ס'איז] וועגן יום טוב שני של
 גלויות¹.

ח

קושיא ג - בענין זמן מתן תורה

מבואר בגמרא דתנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית, דאם אין ישראל מקבלין התורה ביום ששי בסיון, כל
 העולם חוזר לתרו בוהו, ודרשוהו מהפסוק "יום הששי". וא"כ מבואר דמתן תורה היה ביום ו' בסיון, וקשה ג"כ
 להלא לפי החשבונות היה זה ביום ו' סיון
 דערנאָך איז דאָך שווער, ס'שטייט אַ מאמר חכמינו ז"ל (שבת פח.) [על הפסוק] יום
 הששי ויכלו השמים (בראשית א, לא), [אז] אַלעס איז [געווען] תלוי אין יום הששי [בסיון],
 אינעם יום מתן תורה, אז אידן וועלן מקבל זיין די תורה בששי [לחודש].
 זעט מען נאָך אַ מאָמר, אז ס'איז גאָר געדרנגען פונעם פסוק אויכעט, אז ס'איז
 תלוי אַלעס אין יום הששי, דעם טאָג וואָס אידן האָבן מקבל געווען די תורה
 הקדושה. [וקשה גם כן, דהחשבון] האָלט דאָך נישט אויס, דער חשבון איז דעך דאָך [אז]
 בז' בסיון [ניתנה תורה].

¹ בעשרה מאמרות (חיקור דין ח"ב, פרק טו): ויתכן לפרש גם כן וְתַתְּנוּ חֻקֵינוּ בְּתוֹרָתָךְ (בתפלת שבת וי"ט, וביה"ש שלאחר
 תפלת ו"ח, ואבות פ"ה מ"ב) וכו'. עוד טעמו וְיִאָדוּ דְּבִדְיוֹן תְּלִיא מְלֵא, לחייב אותנו על הזהירות, והזהירות במצות
 כפי כחנו, והיינו חֻקֵינוּ בְּתוֹרָתָךְ, כי אמנם חג ה' לנו ביום מתן תורתנו מקרא קדש לסוף חמשים יום אחר הפסח,
 ופסח מצרים בחמישי בשבת היה, ולכולי עלמא בשבת ניתנה תורה שהוא לסוף נ"א יום, והיא גופא קשיא.
 אלא ודאי, כיון שמתן תורה היה בחוץ לארץ, ה' חָפֵץ לִמְצֵן צִדְקָה לִיתֵן חֻקָנוּ בְּתוֹרָתוֹ, שכן הסכימה דעת עליון
 לחוג בעצמו ובכבודו ביום טוב של גלויות שהוסיף משה מדעתו כדברי רבי יוסי (שבת פד.), כי שם ערבים עליו
 דברי דודים, הָמָּה הַיּוֹצְרִים (וישבי נָטְעִים וְגִדְּדָה עִם הַמֶּלֶךְ בְּמִלְאָתוֹ) (דברי הימים א' ד, כג), יֵת לַעֲשׂוֹת לָהּ לְפִיכָן
 הַפְּרוֹ תוֹרָתָךְ (תהלים קט, קכ), כְּתִלּוֹנוֹת הַנְּבִיא יִשְׁעֵיהוּ (כו, יג) לְבַד בָּךְ נִפְזִיר שְׁמֶךָ, שדרשה בר יוחאי (וזהר שמות ט.)
 על הסוד הזה. ומשום הא לא אישתימט קרא בשום דוכתא למימר שחג השבועות הוא יום מתן תורה, ואין צורך
 למה שנתחבטו בו האחרונים (ע"י שו"ת ריב"ש סימן צו), ואם מעיקרא הוראת שעה היתה מן השמים כדברי סתם
 תנא כברייא שם בפרק רבי עקיבא (שבת שם), אשרי האב שמקלסין אותו כמדבר על אוזן שומעת, ברוך שבחר
 בהם ובמשנתם.

² עיין בחק יעקב (תצד, א) מה שמתמה בזה, דאם כן יום השני הוא עיקר היום טוב, ובאמת יום ראשון הוא
 העיקר. ועוד שהרי בני ארץ ישראל עושין רק יום הראשון בלבד. נוכח היה רגיל רבינו להקשות בשמו, כדרוש חג
 השבועות, עיין בדברי יואל לשבועות בכ"מ.

³ כמו שהקשו קושיא זו בתוספות מס' עבודה זרה (ג. ד"ה יום הששי).

ט

און [לויט די] אלע תירוצים וואָס מ'זאָגט אויף דעם, האַלט אַלץ נישט אויס וואָס מ'זאָגט ביים ששי בסיון זמן מתן תּוֹרָתֵינוּ, לויטן חשבון קומט אויס נאָר בז' בסיון. אויסערדעם איז דאָ נאָך קשיות'.

,

הקדמה לישוב הקושיות - בענין זמן מתן תורה

(עד אחר אות כג)

בגור הקודש מפרש בַּעֲתָהּ אַחִישֶׁנָּה, כי יש זמן מיוחד שרק בו אפשר שתהיה הגאולה, ואם רוצה הקב"ה להחיש הגאולה בזמן אחר, אז הוא משנה עתים ומחליף הזמנים, להביא את כח ושימוש זמן הגאולה בזמן אחר

נאָר וואָס דען, דאַכט זיך מיר, [לויט ווין] ס'איז ידוע וואָס דער נזר הקודש זאָגט (פרשת ויחי על ב"ר צח, ג) [אויפן פסוק] בַּעֲתָהּ אַחִישֶׁנָּה (ישעי' ס, כב), [נאמר] בגמרא (סנהדרין צח). זכו בעתה, לא זכו אחישנה. וכתב לפרשן וואָס דער פֿשט איז "בַּעֲתָהּ אַחִישֶׁנָּה".

יא

זאָגט ער אַזוי.

לעולם איז דאָ אַ זמן אויף די גאולה, ס'איז דאָ אַ קץ, דער זמן איז דאָך [באשטימט להיות בזמן פלוני המיועד לכך].

וואָס זענען [די זמנים], די זמנים זענען דאָך לויט די [הילוך וסידור] כוכבים ומזלות, די מערכת השמים. אַ יעדע [רגע] פון בריאת העולם אָן, אַלעס איז מיט אַ סדר. עס דערוועקט זיך, אויף יעדע מינוט און יעדע רגע, איז דאָ אַ כח און אַ מזל וואָס איז מְשַׁמֵּשׁ [באותו עת].

איבערדעם זאָגט ער, דער זמן הגאולה איז דאָ דער טאָג פון די גאולה [המיועד ומיוחד לזה]. - ווייסט מען דען [אויף] יעדער טאָג, וואָס פאַר אַ כּוֹכֵב וואָס פאַר אַ מְזָל איז מְשַׁמֵּשׁ. -

על כל פנים אַזוי זאָגט ער, דעם איז אַמאָל [זיכער אַז] דער זמן הגאולה איז נאָר אין 'דעם' טאָג, ס'איז דאָ אַ טאָג וואָס איז דער זמן הגאולה, דאָס איז דער טאָג ווען ס'איז מְשַׁמֵּשׁ 'דער' זמן, 'דער' כוכב און 'דער' מזל. [און] אַז השם יתברך וויל מְמַהֵר זיין די גאולה, נעמט ער 'דעם' טאָג און שטעלט אים איבער [להקדימו בזמן אחר], ער איז [דאָך] מְשַׁנֶּה עתים כְּרִצּוֹנוֹ¹, נעמט ער 'דעם' טאָג, דעם שְׁיִמוּשׁ [און] דעם פֿחַ פון 'דעם' מְזָל, און ער שטעלט דאָס פריער.

אַבער די גאולה איז אַמאָל [זיכער] נאָר אין דעם זמן וואָס ס'ברויך צו זיין, נאָר דער בורא כל עולמים נעמט 'דעם' זמן אַליין, דעם טאָג, און ער ריקט אים איבער, און שטעלט עס 'פריער'.

יב

מיט דעם טייטשט דער נזר הקודש [לשון הכתוב] אָנִי ה' בַּעֲתָהּ אַחִישֶׁנָּה, איך וועל טאַקע דעם בַּעֲתָהּ אַליין וועל איך צואייילן, איך וועל דעם בַּעֲתָהּ שטעלן פריער.

¹ עיין בדברי יואל לשבועות (אות קח) שמביא בשם החתם סופר (תורת משה, בדרושי ב' דשבועות) שהקשה שהוא פלא שהרי יום מתן תורה נקרא יום חתונתנו ויום שמחת לבו (תענית כו:), וא"כ מה לו להקב"ה לרמוז אז את הגלילות בזמן השמחה, והלא היה לצרה בשעתה.

² בתפלת ערבית (ברכת מעריב ערכים): ובתבונה מְשַׁנֶּה עתים ומְחַלֵּף אֶת הַזְּמַנִּים, ומְסַדֵּר אֶת הַכּוֹכָבִים בְּמִשְׁמֹרֶתֵיהֶם בְּרָקִיעַ, כְּרִצּוֹנוֹ.

יג

קושיית המורי אבן - בענין זמן הגאולה

מבואר בגמרא ר"ה דבחודש ניסן עתידין ליגאל (לדעת ר' יהושע), וקשה דהלא אמרו דהנודר ביום שבן דוד בא, אסור בכל יום, ומוכח דאפשר שתהיה הגאולה בכל יום. וכן אמר משיח לריב"ל 'היום' אם בקלל תשקעו

מיט דעם האב איך מיישב געווען^ט וואָס מ'פלאָגט זיך, אַזוי ווי דער טורי אבן פרעגט נאָך, [דבענין] ניסן איז אַ פלוגתא רבי אליעזר מיט רבי יהושע (ראש השנה יא). צי בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל, איינער זאָגט ניסן [און] איינער זאָגט אין תשרי. פרעגט ער די קשיא [בטורי אבן], די גמרא זאָגט דאָך, ס'שטייט דאָך אין די גמרא (עירובין מג). הנודר מן היין, ער איז מַנְדֵּר ער זאָל נישט טרינקען קיין וויין ביום שבן דוד בא, איז ער אסור [בשתיית יין] 'יעדן טאָג'.

זעט מען דאָך [אז] אַ גאַנץ יאָר [בכל החדשים], יעדן טאָג קען זיין די גאולה.

יד

[וכן קשה ממה שמבואר בגמרא^א דרבי יהושע בן לוי שאל למשיח אימתי קאתי מר, והשיב לו משיח] 'היום' אם בקלל תשקעו.

טו

און דאָרטן [בפלוגתא ר"א ור"י] זעט מען אַז אָדער ניסן אָדער תשרי [וועט זיין די גאולה]. קומט [דאָך] אויס אַז ווען ס'איז נישט ניסן און נישט תשרי, האָט ער נישט מַנְדֵּר געווען, [ואמאי אסור בשתיית יין גם בשאר חדשים].

טז

תירוצי המורי אבן - ומה שקשה על זה

בטורי אבן מתיר דמה שאמרו דהוא בניסן היינו אם הגאולה תהיה בעתה, ומה שאמרו דאסור בכל יום הוא שמה יהיה בבחינת אחישנה דעל אופן זה יכול להיות בכל יום

ער [הטורי אבן] וויל אַ חילוק מאַכֵּן^ב צווישן בַּעֲתָה און אַחִישָׁנָה. [כי בַּעֲתָה הוא רק בניסן או תשרי, אבל בדרך אַחִישָׁנָה יכול להיות בכל יום].

^ט בס"ג בא תשי"ג, החודש תשי"ג, החודש תשי"ד, החודש תשט"ו. (וגם שם מזכיר רבינו שכבר אמר זה כמ"פ). וע"ע בס"ג החודש תשי"ט, אמור תשכ"ב, ו' דחנוכה תשכ"ח, ובדברי יואל וירא (עמוד שפט) ולסוכות (אות נט).

^י בטורי אבן (להשאגת ארי, ראש השנה יא): בתשרי עתידים ליגאל וכו', ולר' יהושע בניסן עתידין ליגאל, ונפקא ליה מליל שמורים כדמסיק. וקשה לי הא תניא בפרק ד' דעירובין (מג). הריני נזיר ביום שבן דוד בא מותר לשתות יין בשבתות וימים טובים, דאין (כ"ד) [אלהין] בא בער"ש וערב יו"ט כדמפרש התם, ואסור לשתות יין בימי החול. והשתא אמאי אסור לשתות כל ימות החול, אי לר' אליעזר לא יהיה אסור אלא בתשרי, ולר' יהושע בניסן לחוד. [ותירוצו מובא להלן].

^א בגמרא סנהדרין (צח): רבי יהושע בן לוי אשכח לאלהיו דהוי קיימי אפתחא דמַעֲרָתָא דרבי שמעון בן יוחאי וכו'. אמר ליה אַיִמַת אַתִּי משיח, אמר ליה זיל שְׁיַלְיָה לְדִידִיהּ וכו'. אזל לגביה, אמר ליה שלום עליך רבי ומורי, אמר ליה שלום עליך בר ליואי, אמר ליה לַאֲיִמַת אַתִּי מר, אמר ליה הַיּוֹם. אתא לגבי אליהו, אמר ליה מאי אמר לך, אמר ליה שלום עליך בר ליואי, אמר ליה אבטחך לך ולאבוך לעלמא דאתי. אמר ליה שְׁקוּרִי קא שְׁקַר בִּי, דאמר לי הַיּוֹם אַתִּינָא וְלֹא אַתָּא, אמר ליה הכי אמר לך, הַיּוֹם אִם בְּקַלְל תִּשְׁמָעוּ.

^ב בטורי אבן (שם, תירוצו): ומסתבר לי בהא מילתא, דב' מיני קיצין איכא לכביאת בן דוד, כדאמר בפרק חלק (סנהדרין צח). ר' יהושע בן לוי רמי, כתיב בעתו וכתיב אחישנה, זכו אחישנה לא זכו בעתו. והאי דשמעתין מיירי מבעתו, ובדלא זכו, דלמר עתו בתשרי ולמר בניסן, אבל בקץ דאחישנה ובדזכו, אין זמן קבוע לדבר, אלא כל יומא זימניה הוא, וכדאמר לו משיח התם לר' יהושע בן לוי הַיּוֹם אִם בְּקַלְל תִּשְׁמָעוּ. משום הכי בְּנֵדֵר ביום שבן דוד בא אסור כל ימות החול ביין, דילמא זכו, וכל יומא זימניה הוא.

יז

אמנם במדרש לא משמע כן, שמביא משל על זה, דסימן הגאולה הוא באם תהיה בניסן, ואם יאמרו לך בזמן אחר שהיא גאולה, אל תאמין. ואם היה אפשר שתהיה בשאר ימים על אופן של אחישנה, אם כן למה לא יאמין שהיא גאולה

אָבער דער אַמֶת, אין מדרש זעט נישט אַזוי אויס.

ווייל אין מדרש רבה פרשת בא^{יז} זאָגט ער אַ מָשֶׁל, איינער האָט זיך מתרחק געווען מביתו, האָט ער אָנגעזאָגט פֿאַר איר, זאלסט וויסן ווען איך וועל קומען, איז דאָ אַ סימן, און ווען ס'וועט אַזוי זיין וועסטו עס זען, אַז נישט זאָלסטו נישט גלייבן [אַז איך בין געקומען, ווייל] איך קום נאָר דעמאָלטס.

[והנמשל הוא] אַז מ'וועט זאָגן אין אַן אַנדערן זמן [אַז] ס'איז די גאָולה, זאָלסטו נישט גלייבן, ווייל ס'איז נישט ניסן.

יח

זעט מען דאָך אַז ס'איז גאָר ס'איז נישט פֿאַרהאַנדן' [הגאולה שלא בניסן]. ממילא [אם נימא] אַז ס'זאָל זיין אַ חילוק צווישן בַּעֲתָהּ און אַחֲשִׁינָה [כתירוץ הטורי אבן], איז דאָך ווידער 'פֿאַרהאַנדן'. און דער מדרש זאָגט אַז מ'זאָל נישט גלייבן.

יט

דערנאָך ברויך מען פֿאַרשטיין דאָס מָשֶׁל, ס'איז דאָך אויך נישט דער משל דומה לנמשל, דער מלך לאזט דאָך איר איבער [אבל הקב"ה לא יטוש את עמו, ולמה הוצרך ליתן סימן על זה, הלא נראה בעינינו כשיחזור ויתגלה אלינו בביאת הגאולה]^{יט}.

כ

ישוב קושיית הטורי אבן

לדברי הנור הקודש מיושב קושיית הטורי אבן, כי באמת זמן המיוחד לגאולה הוא בחודש ניסן, אלא שהקב"ה יכול להקדים זמן והוא גם בשאר חדשים, ועל כן הנודר אסור בכל יום. וכן מיושב מה שאמר משיח "היום" אם בקולו תשמעו נאָר וואָס'זשע דען, קען זיין, דאָס איז אַמאָל אַמֶת [אַז] די גאָולה קען נאָר זיין [אין] ניסן, - לויט רבי אליעזר'ן תשרי, און לויט אים [רבי יהושע'] ניסן.

נאָר וויאָזוי דען קען זיין הַיּוֹם אַם פֿקולוֹ תִּשְׁמָעוּ, [והנודר מן היין אסור] יעדן טאָג. [ווייל] ס'איז די זעלבע זאָך וואָס דער נזר הקודש זאָגט, [אַז] מ'פֿירט איבער [דעם] זמן, אף כמה שנים מקודם]. איז דאָך על אחת כמה וכמה [שמחליף החדשים], אַז הקדוש ברוך הוא אפילו, ער פֿירט איבער מיט כמה יאָרן [אַז ס'זאָל זיין] אַחֲשִׁינָה, איבערהויפט נאָר פֿון די חדשים, אַז ס'איז דער רצון העליון [להביא הגאולה בשאר ימות השנה].

^{יז} בשמות רבה (יח, ב): מה ראה לומר לֵיל שְׁמָרִים (כא יב, מב), שבו עשה גדולה לצדיקים, כשם שעשה לישראל במצרים, ובו הציל לחזקיהו, ובו הציל לחנניה וחביריו, ובו הציל לדניאל מגוב אריות, ובו משיח ואלהיו מתגדלין, שנאמר (ישעי' כא, יב) אֶמֶר שְׁמֵר אֶתָּה בִּקְרֹךְ וְגַם לַיְלָה. משל לאשה שהיתה מצפה לבעלה שפירש למדינת הים, אמר לה יהא סימן הזה בידך, בעת שתראי אותו סימן דעי שאני בא, ואני קרוב לבא. כך ישראל מצפין משעמדה אדום, אמר הקב"ה הסימן הזה יהיה בידכם, ביום שעשיתי לכם תשועה ובאותו לילה, הָיוּ יודעים שאני גואלכם, ואם לאו אל תאמינו, שלא קרבה העת, שנאמר אָנִי ה' בַּעֲתָהּ אַחֲשִׁינָה.

^{יח} רבינו לא חזר כאן לבאר להלן התירוץ על נקודה זו בבואר המשל והנמשל. ונעתיק בזה מלשון רבינו בס"ג בא תשי"ג (לשון קדשו קלה, אות סו) וז"ל: זעט עפעס אויס פונעם מדרש, [דלכאורה] וואָס האָט ער דאָ געוואָלט באַוואַרענען [מיט דעם משל ונמשל], וואָס הייסט כ'וועל זען [אם הוא בניסן, והלא אַז כשיבא משיח צדקין] וועט מען דען נישט וויסן 'ווען' [ס'איז די גאולה], אַנדערע סימנים איז דען נישטאָ. אַז אידן ווערן געהאַלפֿן, ס'ווערט דער כבוד שמים, איז דאָך דאָ אַסאך זאכן. - [נאָר] זעט עפעס אויס, אַז חכמינו ז"ל האָבן דאָס שוין געזען ברוח קדשם, אַז ס'וועט זיין מְשִׁיחֵי שְׁקָר. אַזוי ווי ס'איז שוין געווען אין כמה זמנים. ווי דער רמב"ם (באגרת תימן) ברענגט בָּזְמָנו. און שפּעטער איז געוועזן, אין די לעצטע יאָרן איז דאָך געווען מיט די כת ש"צ, ס'האָט זיך אָנגעהויבן מיט אַ משיח שְׁקָר, [ולכן הגידו חכמינו סימנים בזה, והזהירו שלא להאמין ולטעות בגאולת שוא ושקר].

כא

איבערדעם איז שוין רעכט. אַז ס'איז נישט ניסן, שטעלט מען אַראָפּ דעם זמן פון ניסן [בחוּדש אחר, דהיינו השימוש והכח של אותו מזל וכוכב המשמש בניסן], דער בורא כל עולמים איז מְשֻׁנָּה די עֲתִים, ער נעמט דעם גאַנצן סידור והילוך [המזלות], ער נעמט דעם גאַנצן הילוך החמה והכוכבים ומזלות פון ניסן, און שטעלט אים אין אַן אַנדערן זמן און ס'ווערט [דעמאָלטס] ניסן.

כב

לויט דעם איז ביידע אַמֶּת, די גאָולֶה איז טאַקע נאָר אין ניסן, און יעדן טאָג קען זיין די גאָולֶה, [ווייל] ס'קאָן 'ווערן' ניסן, אַז הקדוש ברוך הוא וויל אַזוי.

כג

[אמנם בחינת] מְשֻׁנָּה עֲתִים איז נאָר ווען דער בורא עולם וויל [אַזוי], פאַר ישועתן של ישראל, דאָס קען נאר געשען דורכן בורא כל עולמים, וואָס ער איז מְשֻׁנָּה עֲתִים וְזְמַנִּים. [אבל בידי אדם אסור לעשות שום פעולה למחר הקץ ח"ו. ולזה שפיר נתנו סימן במדרש שלא להאמין לשום גאולה אחרת אם הוא שלא בזמנה של ניסן, ע"י השתנות והתחלפות הזמנים שהוא ע"י הקב"ה בלבד].

כד

ישוב קושיא ג - בענין זמן מתן תורה

זמן המיוחד למתן תורה הוא דייקא בששי בסיון, ומה שהוסיף משה יום אחד מדעתו וניתנה לבסוף ב' בסיון, הוא ע"י כח התחלפות הזמנים מיום ששי ליום שביעי, שנשתנה או ב' בסיון הסידור והילוך של מערכת השמים שישמש או כח הזמן של ששי בסיון

איבערדעם איז רעכט.

ממילא קען טאַקע זיין, דאָס איז אַמאָל אַמֶּת [שהתורה נתנה ב' סיון].
אונז זאָג מיר "בששי בסיון" זמן מתן תורתנו, ווייל דאָס איז געווען בששי בסיון, אַזוי ווי ס'איז געדרנגען פונעם פסוק יום הַשְּׁשִׁי, אַז אַלעס איז תלוי געווען אין יום הַשְּׁשִׁי [וכדלעיל אות ח, בקושיא ג לחג השבועות].

איי ער האָט מוסיף געווען יום אחד מדעתו. קען זיין, ווייל ער משה רבינו האָט דאָך געהאַט דעם כַּח אויף אַלעמען^{טו}, ער האט מוֹשֵׁל געווען, ער האָט געהאַט דעם כַּח הַמוֹשֵׁל^{טז}, [ונגם הסכים הקב"ה עמו בזה שהוסיף יום אחד מדעתו וכמבואר בגמרא (שבת פז.)].

^{טו} וכמו שנאמר (תהלים ח, ה-ז) מִה אָנוּשׁ כִּי תִזְכְּרֵנוּ וְכֵן אָדָם כִּי תִפְקְדֵנוּ, וְתִחַסְרֵהוּ מִעַם מַאֲלָקִים וְכָבוֹד וְהָדָר תִּעֲטֶרְהוּ, תִּמְשִׁילֵהוּ בְּמַעֲשֵׂי יָדָיו כָּל שְׂתֵּה תַּחַת רַגְלָיו וְגו'. ועיין באבות דרבי נתן (ב, ג) ובגמרא ראש השנה (כא:)

ויער, שדרשו פסוקים אלו על משה רבינו.
^{טז} ועיין בגמרא מועד קטן (טז:): צִדִּיק מוֹשֵׁל יִרְאֵת אֱלֹקִים (שמואל ב' כג, ג) וכו', מי מושל בי, צדיק, שאני גוזר גזירה, ומבטלה.

ובמשנה דאבות (ו, א) כל העוסק בתורה לשמה וכו' נותנת לו מלכות וממשלה וחיקור דין. ומפרש במדרש שמואל שם: כנגד ג' עולמות, כנגד עולם המלאכים אמר מלכות, וכנגד עולם הגלגלים אשר שם שבעים שרים אמר וממשלה, וכנגד עולם השפל אמר וחיקור דין וכו'.

ועיין עוד בדברי רבינו בס"ג בלק תשט"ו: [בפסוק] עַל כֵּן יֹאמְרוּ הַמַּשְׁלִים בְּאוֹ חֶשְׁבוֹן (חקת כא, כו), לפי פשוטו איז דאָך דאָרטן פֿשֶׁט אַז חשבון איז א' שטאַט, און סיחון איז א' דבר טמא, און דאָס האָט 'בלעם' געזאָגט. און צום סוף דִּרְשָׁנִים די גמרא (בבא בתרא עח:): [ה'המושלים' אלון] הַמוֹשֵׁלִים בִּיצֵרָם, "בואו חשבון" נחשוב חשבוננו של עולם הפסד מצוה כנגד שכרה [ושכר עבירה כנגד הפסדה, תבנה ותכונן, אם אתה עושה כן תבנה בעולם הזה ותכונן לעולם הבא. ונמצא] מ'נעמט עס אַרויס פונעם פֿשֶׁט גאָר אינגאַנצן.

אַבער לויט ווי ס'שטייט אין זוהר הקדוש אין די וואכעדיגע סדרה (בלק קפה), איז דאָס מקושר דער פראָסטער פֿשֶׁט מיטן דִּרְשָׁ, ס'איז טאַקע ממש איינס. [דהנה] דער זוהר הקדוש טייטשט עַל כֵּן יֹאמְרוּ הַמַּשְׁלִים, אַלע מושלים פון די וועלט, אַלע ע' שרים האָבן זיך צוזאַמגענומען, זיי האָבן זיך אָנגענומען פאַר חֶשְׁבוֹן, פאַר

וממילא] האָט ער מְשַׁנֶּה געווען די טעג, ער האָט געמאַכט אין ז' בסיון ששי בסיון, ער האָט אַראָפּגעשטעלט דעם טאָג [של ו' סיון ביום שלאחריו], ער האָט גענומען דעם יום ששי בסיון און ער האָט אים געשטעלט 'שפּעטער', ער האָט עס מְחַלֵּף געווען מיט יום הַשָּׁשִׁי, איבערדעם [בכח זה] איז געווען הוסיף יום אחד מדעתו.

אַבער דער זמן מִתֵּן תּוֹרָה איז אַמאָל נאָר געווען בששי בסיון אַזוי ווי ס'שטייט [אין פסוק].

כה

ישוב קושיא א-ב - בענין זמן מתן תורה

ולכן שפיר אנו אומרים גם ביום ו' סיון "זמן מתן תורתנו", כי באמת שימש אז הזמן של ששי בסיון, ונמצא שבאמת נתנה התורה בו' בסיון

איבערדעם איז רעכט וואָס מ'זאָג מיר זמן מִתֵּן תּוֹרָתֵינוּ בששי בסיון, כאָטש לויטן חשבון איז ז' [בסיון]. ווייל דעמאָלטס איז אויסגעקומען [אז] אין יום ז' איז געווען ששי, און 'דעמאָלטס' איז עס געווען [דער זמן מִתֵּן תּוֹרָה]. איך האָב מְאָרִיף געווען [בחה השבועות], און מיט דעם געטייטשט [כמה] ענינים.

כו

ישוב הקושיות

חקמה לישוב קושיא א

נאָר וואָס'זשע דען, משה רבינו האָט געקאָנט [אויך] מְקַרֵּב זיין די גְּאוּלָּה [על דרך הנזכר].

כז

מבואר במדרש דלכן לא היה יכול משה ליכנס לארץ, כי אם היה נכנס ובונה המקדש לא היה יכול המקדש ליחבר. וחורבן בית המקדש היה בזה טובה להצלת ישראל, ע"י ששפך חמתו על עצים ואבנים, ולא על ישראל

דער אָמֶת שטייט דאָך אין מדרש" [אז] ער האָט נישט געקאָנט קומען [לארץ]

סיחון'ען, אַנטקעגן די קדושה, און דער בורא כל עולמים האָט זיי אַלע מכניע געוועזן. ס'האָט אַזוי געברויכט צו זיין, אַז אידן האָבן כובש געווען דעם חשבון. טאָקע די "המושלים" מיינט מען דאָ די מושלים, די שרי מעלה, די ע' אומות, און "באוא חשבון" מיינט טאָקע א שטאָק חשבון [כפשוטן]. אַזוי טייטשט דער זוהר הקדוש. יהיה איך שיהיה אַז דאָס איז דער פּראָסטער פֿשט, קומט אויס "מושלים" [מיינט לפי פשוטן] די אַלע מושלים פון די וועלט. פון דעם זעהט מען אָבער [הדרש של] המושלים ביצורם. [דהנה] דער ראש פון אַלע ע' שרים איז דאָך דער ס"מ, דער ס"מ איז דער יצר הרע, און דער וואָס איז מושל ביצור, איז ער מושל אויפן ס"מ, ממילא איז ער גאָר מושל אויף אַלע ע' אומות, [ווייל] אַז מ'איז מושל אויפן ראש, איז מען מושל אויף אַלע.

מיט דעם איז רעכט, זיי זענען דאָך די גאַנצע וועלט, אַלע ע' אומות, וואָספאַראַ מושל עס איז דאָ אויף די וועלט זענען דאָך די ע' שרים, אַלע אומות זענען דאָך אונטער שרים. איבערדעם איז דער פֿשט, על כן יאמרו המושלים, פון דעם וואָס די מושלים [כפשוטן] האָבן זיך אַלע פאַרלייגט בואו חשבון, און זיי האָבן נישט אויסגעפירט גאַרנישט, איז געדינגען המושלים ביצורם, בואו ונחשוב "חשבוננו של עולם", [כי הצדיקים] 'די' האָבן דעם 'חשבון פון די גאַנצע וועלט', די מושלים ביצורם, [וכידם הוא] דער כח פון אַלע אומות, ממילא איז דאָס [בואו ונחשוב] הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה, [ווייל פון דעם] זעט מען דאָך אַז דאָס האָט א כח הממשלה אין די גאַנצע וועלט, דער כח פון מצות און מעשים טובים וכו', אפילו ס'איז באהאַלטן הסתר בתוך הסתר, אָבער דער כח פון מצות ומעשים טובים איז אַלדינגסט, דאָס קאָן ברענגען די ישועה און אַלדינגסט, אַלעס איז תלוי אין דעם, אַז מ'העט די זכיה געהאַט מרחיב צו זיין דעם גבול הקדושה, מיט מצות ומעשים טובים, מיט תורה הקדושה על דרך האמת

" ענין זה הובא בכמה ספרים, ובראשם בפרשת דרכים (דרוש ח) ובמגלה עמוקות (ואחזקן אופן כ). והפרשת דרכים מביא זאת בשם המדרש, וז"ל: עוד נקדים דאמרינן במדרש אלמלי היה משה רבינו נכנס לארץ ישראל לא היה נחרב בית המקדש, ולא היתה אומה ולשון שולטת בישראל, עד כאן. [ועיי"ש מה שהאריך בזה].

ו"ל המגלה עמוקות שם: טעם היותו הוצרך משה להיות קבור בעבר הירדן, על דרך הגמרא (סוטה ט).

ישראל, ווייל ווען ער קומט, העט נישט גיווען חרוב געוואָרן דער בית המקדש^י, און ס'איז דאָך געווען שפּץ חֲמָתוֹ על עצים ואבנים [בחורבן בהמ'ק, ועי' ניצול הכלל ישראל^ט]. על כל פנים, ער האָט נישט געקאָנט קומען קיין ארץ ישראל, ווייל ס'האָט נאָך געברויכט צו זיין אַ חורבן.

כח

אבל לעתיד בעת הגאולה השלימה, יכנס גם משה רבינו לארץ, וגם יהיה הגואל לעתיד

און והראיה אַז לעתיד וועט 'ער' גאָר קומען [לארץ ישראל], ווען ס'וועט זיין די ישועה שלימה וועט משה רבינו זיין דער גואל^כ.
נאָר ס'איז דאָך אָבער נישט געוועזן דער זמן [נאָך דעמאָלטס בימין].

כט

ולזה היה משה רבינו מצפה לפעול בתפילה שתהיה הגאולה שלימה

בימיו ע"י הכהן של התחלפות הזמנים, ואז יוכל ליכנס לארץ

[אָבער] משה רבינו האָט מאַמין [ומצפה] געווען, ער האָט געזען אַלע זמנים, מ'האָט דאָך אים געוויזן עד היום האַתְרוֹן^{כז}, האָט ער פרובירט [לפעול בתפילה אַז] טאַקע דעם זמן אליין זאָל מען צוריקשטעלן [באופן אַז] ס'זאָל זיין דער זמן פון די גאָולה, ממילא וועט ער קאָנען קומען קיין ארץ ישראל.

דרש רבא, מאי דכתיב (תהלים לג, א) לְיִשְׂרָאֵל נִאֲהָה תְהִלָּה, אל תקרי נאווה אלא נוה, אלו משה ודוד, שלא שלטו שונאיהם במעשי ידיהם. ונמצא אילו היה נכנס משה לארץ ישראל ונבנה המקדש על ידו, לא היו יכולין השונאים לשלוט במעשה ידיו, והיה מוכרח לשפוך חמתו על ישראל, ולא על עצים ואבנים. זה שאמרו ז"ל (תנחומא ואתחנן, ו) אם אתה תעבור את הירדן ישראל יאבדו וכו'. והנה רצה משה שיהיה נבנה המקדש על ידו וכו', ואם כן כל כוונתו ליכנס לארץ ישראל כדי שיבנה המקדש על ידו וכו'. לזה השיב לו הקב"ה רב לך, דרגא דילך היא גבוה מאד, ואי אפשר לשונאים לשלוט במעשה ידיו, וכשיחטאו ישראל יאבדו הם, ולא ישפוך חמתו על העצים והאבנים, לכן אי אפשר לך לעבור את הירדן וישראל יאבדו, אף על פי [שראו] שיבנה המקדש על ידך וכו', שראוי היה, מכל מקום בשביל ישראל אל תוֹסֵף דְּבַר אֵלַי עוד:

וכן כתב גם באור החיים הק' (דברים א, לו) בתוך הדברים ז"ל: והנכון הוא על פי דבריהם ז"ל שאמרו (במדבר רבה טז, כ) בפסוק וַיִּכְבְּדוּהֶם פִּלְגֵּלָה וגו' (שלה יד א), קבעו בכיה לדורות, כי ליל ט' באב היתה, שבו נחרב הבית. ואמרו עוד (סוטה סט) שאם היה נכנס משה לארץ והיה בונה בית המקדש לא היה הבית נחרב, שאין אומה ולשון נוגעת בו. ואמרו עוד (איכה רבה ט. ו) ומדרש תהלים, (עט) מַעֲתָה אִם הָיָה נִכְנָס מִשָּׁה לָאֲרֶץ וְהָיָה בֹנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, מבעי ליה, אלא על שהשליך חמתו על עצים ואבנים. מעתה אם היה נכנס משה לארץ והיה בונה בית המקדש, ולהשליך חמתו עליו לא אפשר כנוצר, ויחר אף ה' בשונאי ישראל, ויהיה כליונס במקום חורבן הבית, לזה גזר ה' בגזרת המרגלים גם על משה שימות במדבר וכו'.

^י כמבואר בגמרא סוטה (טז) דלא שלטו האויבים במעשה ידיו של משה, וכמובא בדברי המג"ע דלעיל.

^ט באיכה רבה (ד, יד): פֶּלָה ה' אֶת חֲמָתוֹ שֶׁפָּךְ חֲרוֹן אַפּוֹ וַיִּצֵּת אֵשׁ בְּצִיּוֹן וְהֵאֵחָל יִסְדֹּרְתִּיהָ (איכה ד, יא) וכו', וכתיב (שם ד, ו) [באקהל בת ציין] שֶׁפָּךְ קֶאֶשׁ חֲמָתוֹ וכו'. כתיב (תהלים עט, א) מִזְמוֹר לְאֶסְפִּי אֶלְקִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנִחְלָתָךְ, לא היה קרא צריך למימר אלא בכי לאסוף, נהי לאסוף, קינה לאסף, ומה אומר 'מִזְמוֹר' לְאֶסְפִּי. אלא משל למלך שעשה בית חופה לבנו, וסיידה וכיידה צעירה, ויצא בנו לתרבות ורעה, מיד עלה המלך לחופה וקרא את הוילאות, ושיבר את הקנים, ונטל פדגוג שלו איכוב של קנים והיה מזמר, אמרו לו, המלך הפך חופתו של בנו ואת יושב ומזמר, אמר להם מִזְמֵר אני שהפך חופתו של בנו ולא שפך חמתו על בנו. כך אמרו לאסף הקב"ה החריב היכל ומקדש ואתה יושב ומזמר, אמר להם מִזְמֵר אני ששפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים, ולא שפך חמתו על ישראל, הדא הוא דכתיב וַיִּצֵּת אֵשׁ בְּצִיּוֹן וְהֵאֵחָל יִסְדֹּרְתִּיהָ. [נעין זה בתוספות קידושין (לא):].

ובתנחומא (תוירי, ט): אף זו לטובה, שהפיג הקב"ה חמתו בירושלים, שנאמר פֶּלָה ה' אֶת חֲמָתוֹ וגו', שאלולי כן כל ישראל נתחייבו בו כלייה.

^כ כמבואר בזהר הק' (ח"ב קכ. ותקונים תיקון טט, וזהר חדש בראשית). ועיין באור החיים הק' (ויחי מט, יא. תצוה כו, כ) וביואל משה (סוף ההקדמה, ומאמר א סימן לו), ועוד בכ"מ בדברי רבינו.

^{כז} בספרי (זאת ברכה, פסוקא שנו), דבר אחר עד הים האַתְרוֹן (ברכה לו, ב), אל תהי קורא עד 'הים' האַתְרוֹן, אלא עד 'היום' האַתְרוֹן, מלמד שהראהו כל העולם כולו מיום שנברא ועד שחייו המתים. [וכן הובא ברש"י ברכה שם].

ל

ישוב קושיא א

ולזה אמר וְאֶתְחַנֵּן אֶל ה' "בַּעַת הַהוּא" לשון נסתר, דקאי על זמן הנאולה שהוא נסתר מעין כל ח', שעל זה העמיד את תפילתו, שיוקדם ויתחלף "עת וזמן המיוחד להנאולה" להיות עוד בימיו

איבעררדעם האָט ער געזאָגט וְאֶתְחַנֵּן אֶל ה' "בַּעַת הַהוּא", "הַהוּא" איז דאָךְ אַ [לשון] נִסְתָּר, דער טאָג פון די גאולה איז דאָךְ לִבָּא לְפֻמָּא לֹא גִלְיָא^{כב}, די גאולה איז בהסתר גדול וואָס קיינער ווייסט נישט.

לא

ס'איז געווען יעקב אבינו וואָס ער האָט געוואוסט^{כג}, מ'האָט אים מְגַלָּה געווען. [און] משה רבינו האָט אָוודאי אויך געוואוסט אַלעס, פֿל רַז לֹא נַעֲלָם מִמֶּנּוּ. איבעררדעם האָט ער טאַקע אין דעם "זמן" אַליין [מתחנן געווען], ער האָט געוואָלט מַחְלִיף זיין דעם זמן, איז ער געשטאַנען און זיך פאַרלייגט [על העת ההיא], טאַקע אין דעם זמן האָט ער מַעְמִיד געווען, דאָרט האָט ער אַראָפּגעשטעלט די תְּפִלָּה, ער האָט געוואָלט דעם "זמן" אַליין אהין צו ברענגן, דעם זמן וואָס ס'איז נִסְתָּר מֵעֵין כָּל חַי.

לב

אַז ס'איז אָבער נישט געווען דער רצון הבורא ברוך הוא. ער האָט טאַקע אַלעס געקענט, אָבער אַז ס'איז אָבער נישט געווען דער רצון הבורא ברוך הוא, [כי הקב"ה] ער האָט געזען ס'איז נאָכנישט דער זמן, [ווייל] ס'איז נאָך געווען אסאך מִתְקֵן צו זיין, ס'איז נאָכנישט דער תִּיקוּן הַשָּׁלֵם, זיי האָבן געברויכט בלייבן אין די מִדְבָּר, האָט מען מן השמים נישט געלאָזט. (וכהמשך להלן, מן אות לה ואילך).

לג

[עכ"פ משה רבינו] ער האָט געקלערט. -די גאַנצע וועלט איז דאָךְ נופֿל תַּחַת דעם ענין פון זַמָּנִים, ווי ס'איז ידוע פון אר"י הקדוש שטייט דאָךְ אזוי^{כד}. - [האָט ער געקלערט] כאָטש ג' ס'איז נישט די צייט, דאָךְ אפשר וועט ער קענען מְהִפֵּךְ זיין די זַמָּנִים.

לד

ישוב קושיא ב

איבעררדעם איז וְאֶתְחַנֵּן למה, זאָגט ער כדי שיכנס לארץ, ער האָט געקלערט דאָךְ, אפשר וועט ער קענען אַריינגיין^{כה}.

^{כב} במדרש תהלים (ט, ב) רבי שמואל מתני בשם רבי יהודה, אם יאמר לך אדם מתי קץ הגאולה באה, אל תאמין בו, לפי שכתוב (ישעי' סג, ד) פי יום נקם 'בְּלִבִּי' [ונשנת גאולי בְּאֵה], ליבא לפומא לא גלי, פומא למאן גלי. ובוזרה חדש (בראשית ח, א) אמר הקב"ה, שוטים הם המחשבים קצי משיחא, דבר שלא גליתי לעולם, שנאמר כי יום נקם בלבי, לבא לפומא לא גליא, ואינון משתדלי למחשב קצי. ובגמרא סנהדרין (טז, א): ללבי גליתי, לאברי לא גליתי. [ומפרש שם במהרש"א: כדי לשבר את האוזן נאמר כן, ורצונו שההוא יום נקם סתום וחתום, שלא הוציא אותו הקב"ה בפיו]. ובתיקוני זוהר (דף ג, א): ופורקנא בלבא תליא, דאתמר ביה הלב רואה, ובגין דא פי יום נקם 'בְּלִבִּי' וכו', ובגין דא אוקמוהו מארי מתניתין (סנהדרין שם) ללבי גליתי ולאברי לא גליתי וכו', ואוקמוהו מארי מתניתין מלבא לפומא לא גלי וכו'.

^{כג} כמבואר בגמרא פסחים (נז, א) והובא ברש"י ויחי (מט, א), שביקש יעקב לגלות את הקץ לבניו, אלא שנסתלקה ממנו שכינה.

^{כד} עיין שפע טל (שער ח, פרק ג') ונהר שלום (דף כד).

^{כה} רבינו לא חזר לסיים ביאור דברי המדרש. ויל"ע בזה.

לה

ביאור תשובת הקב"ה למשה

הקב"ה לא רצה שתהיה הגאולה או בימי משה, כי עדיין היה נחסר כל אלו התקונים שמתקנים ישראל במשך הדורות אָבער הקדוש ברוך הוא האָט געזאָגט אַל תּוֹסֵף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בְּדִבְרֵי הַזֶּה, ווייל דער רצון הבורא ברוך הוא איז נישט געווען [שתהיה הגאולה בימיו של משה], ס'איז געווען רָאָתָה חֻמָּתוֹ יִתְבָּרַךְ אַז ס'איז נישט דער זמן, עס דאַרף נישט צו זיין [הגאולה בימיו, וראה] אַז ס'פעלט נאָך פון די תּיקוּנִים, ס'איז נאָכנישט קיין שְׁלִימוֹת, ער קען נאָכנישט אהין אַרײַנגיין.

[און] אַז הקב"ה האָט אַזוי געזען, האָט ער אים נישט געלאָזט מער [להתפלל על זה].

לו

ולכן אמר לו שאל יוסיף עוד להתפלל על זה, לפי שאם היה מוסיף עוד להתפלל, היה יכול להביא הגאולה שלימה [ווייל] די אַלע תְּפִילוֹת [פון משה רבינו], משה רבינו איז בְּכַח געווען, ער האָט אַלעס געקענט, נאָר מ'האָט אים מן הַשָּׁמַיִם נישט געלאָזט. [ולכן אמר לו הקב"ה שלא יתפלל עוד, ווייל] ווען ער העט גיווען מִפְּצִיר געווען [יותר] העט עס 'דאָך' גיווען [געמוזט זיין]¹⁰, האט מען פון הימל נישט געלאָזט.

לז

ואפשר שמאמר אל תוסף דבר אלי עוד בְּדִבְרֵי הַזֶּה, [ומה שנשבע הקב"ה שלא יכנס משה לארץ], הוא מכלל השבועה שלא ידחקו הקץ, ופירש"י שלא ירבו בתחנונים יותר מדאי אפשר איז דאָס טאָקע [נכלל אין] די שבועה שלא ידחקו את הקץ (כתובות ק"א), אַז מ'זאָל נישט טון אַזוינס וואָס ס'איז דוחק, מ'זאָל דעם קץ דוחק זיין קודם זמנו, די שטאַרקע שבועה. דעם איז אויך נכלל אין דעם.

לח

ביאור השבועה שלא ירבו בתחנונים יותר מדאי

לכאורה קשה על מה שמפרש רש"י שלא ירבו בתחנונים יותר מדאי, דאזיה גבול תתן לזה, והלא עצם התפילה על הגאולה הוא דבר המחויב, ומתי נקרא יותר מדאי ווי איך האָב געזאָגט שוין אַסאך מאַל¹¹, אויף דעם וואָס רש"י זאָגט¹² [דהשבועה שלא ידחקו הקץ, היינו] שלא ירבו בתחנונים יותר מדאי.

[וקשה] ווי ווייסט מען דאָס [בבחינת יותר מדאי] .. [והלא] מ'איז דאָך מחויב מְתַפְּלֵל צו זיין [על הגאולה, ואם כן צריך לידע] וויפיל איז דער גבול וואָס ער זאָגט שלא ירבו בתחנונים יותר מדאי. ווען ווייסט מען אַז מ'מעג, און ווען טאָר מען שוין נישט. מ'איז דאָך גאָר מְחוּיָב [להתפלל על הגאולה], וויאָזוי ווייסט מען ווי ווייט ס'הייסט יותר מדאי, שלא ידחקו את הקץ, ס'איז דאָך אַ נפקא מינה להלכה.

לט

ושאר מפרשים פירשו דכונת שלא ידחקו את הקץ ע"י עשיית פעולות בידים ליקח לעצמם חירות וממשלה קודם זמן הגאולה זיי זאָגן¹³ [שאר מפרשים, אַז] אַן אַנדערן פֿשֶׁט קען מען אויך זאָגן [במאמר הגמרא שלא

¹⁰ ועיין בדברים רבה (יא, י'): שהיתה תפלתו [של משה] דומה לחרב שהוא קורע וחותך ואינו מעכב, שהיתה תפלתו מעין שם המפורש. [ועי"ש עור באורך].

¹¹ ומהם בס"ג בשלח תשי"ג [לשון קדשו קלו, אות פ-ד]. ועיין עוד מה שהאריך בזה ביואל משה (מאמר א, ריש אות כה, סוף אות כו, אות כח, וראו עט).

¹² ברש"י (כתובות שם): שלא ידחקו את הקץ. בעונם. לישנא אחרינו שלא 'ידחקו' גרסינן, לשון דוחק, שלא ירבו בתחנונים על כך יותר מדאי.

ידחקו את הקץ], א גאולה של שקר זאל מען נישט חלילה נעמען.

דער רמב"ם זאגט [אויך] אזוי אין אגרת תימן^ל, [כי ראה שלמה ברוח קדשו כי] בעוונותינו הרבים ס'וועט אזוי זיין [ולכן הזהירים על זה בשבועה חמורה].

מ

אבל עכ"פ לפירוש רש"י דקאי על תפלה יותר מדאי, צריך ביאור

אבער דאס לשון אין רש"י, שלא ירבו בתחנונים יותר מדאי, דאס דארף מען ווייטער פארענטפערן.

מא

אמנם כבר ביארתי דהוא על פי המבואר בגמרא, ריש צדיקים שיש להם כח גדול בתפילה, עד שהוא בגדר הכרח, וכמו שמצינו ברבי חיאי ובניו, וכן בענין תפילת האבות הקדושים כולם ביחד

[נגאך] קען זיין, כ'האב שוין געזאגט דאס אסאך מאָל^{לא}, [דביאור הענין הוא] אזוי ווי ס'שטייט אין די גמרא (בבא מציעא פה: [אז] ס'איז פארהאנדן אזא תפילה וואס ס'איז מקריח.

ט ועיין בויואל משה (א, כח) וז"ל: וק"ז זלה"ה בפירושו תפלה למשה על תהלים, על הפסוק (קכו, ב) שָׁאָל לִכְסִי מִשְׁכָּמִי קִסֵּם וגו', עמד על שבועה זו שלא ידחקו את הקץ, ודייק שאינו מוכן פירוש רש"י ז"ל, שלא ביאר הגבול של בקשת רחמים. ועל כן פירש הוא ז"ל שהוא כעין דוחק את השעה (ברכות סד. ועוד), כמו שהיה בש"ץ ימ"ש, שלא אחזו עצמם בהבל קודם ביאתו, כי הרשעים המקדימים בהבל הם גרמו אריכות הגלות, בהרשיעם להרבה מישראל מאוד מאוד. (והמשך בזה מובא לקמן). [וע"ע באורך בויואל משה (שם, טט) בביאור דברי רש"י אלן].

ל באגרת תימן להרמב"ם: ואלה הדברים שקדמה הבטחתם ע"י הנביאים, שהודיעונו כמו שאמרתי לכם. שבקרב לימות המשיח האמתי ירבו הטוענים והחושבים שכל אחד מהם משיח, ולא תעמד טענתם ולא תתאמת, ויאבדו הם ויאבדו עמהם רבים. ולפי שידע שלמה ע"ה ברוח הקודש שהאומה הזאת בארץ זמן גלותה תפצר להתנועע בלא עֶתָה הראויה, ויאבדו בשביל זה ויבואו עליהם צרות, והזהיר מלעשות זה והשביע האומה על דרך משל ואמר (שה"ש ב, ז) הַשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם בְּצָבָאוֹת או בְּאִילוֹת הַשָּׁדָה אִם תַּעֲזִירוּ וְאִם תַּעֲזָרוּ אֶת הָאֱהָבָה עַד שֶׁתִּחַפֵּץ. ואתם אָחינו אהובינו, קבלו עליכם שבועתו, ואל תעירו את האהבה עד שתחפץ.

לא וז"ל רבינו בויואל משה (שם, כח, כט): ובישמוח משה הנדפס על שיר השירים, כתב בדברי רש"י האלו וז"ל, מה שאמרו רבותינו ז"ל השביע הקב"ה את ישראל שלא ידחקו את הקץ, הוא משולל הבנה מה הוא דחיקת הקץ, דהא אמר אחר כך שלא יעלו ישראל בחומה, ואי כפירוש רש"י ז"ל דדחיקת הקץ הוא שלא להפציר בתפלה יותר מדאי, זו קשה מן הראשונה, דמה הוא הגבול מה נקרא ומה נקרא יותר מדאי. ועוד קשה למה לא מצינו בגמרא והרמב"ם והפוסקים שזיהירו שלא להפציר בתפלה על הגאולה. והנראה לומר על פי מה שפירשו בפסוק (עקב י, כ) אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא אתו תַּעֲבֹד וכו' תִּדְבֹק וּבִשְׂמוֹ תִשָּׁבַע, ופירש רש"י ז"ל אם יש בין כל המדות האלו אתה רשאי להשבע בשמו. ופירשו על פי שבועת אליהו אם יהיה השנים האלה טל ומטר, או שבועת חוני המעגל, שזה אין רשאי לעשות רק מי שיש בו כל המדות האלו או יש לו רשות, דודאי מְקִים דָּבָר עֲבָדֶיךָ וְעַצְתָּ מִלְאָכָיו יִשְׁלֹם (ישע' מד, כו), אכן זולת זה הוי שבועת שוא, והיינו שלא ידחקו את הקץ, דהיינו הני בני עליה על פי שבועתו, עכ"ל. וכעין זה כתב גם החתם סופר (ליקוטי שו"ת, סימן פו), שלא לעשות כמו שעשה ר' יוסף דיליריינא על ידי השבעות וכדומה, אבל תפלה בעלמא מותר הכל.

הנה אף שזה נכון בפירוש דברי הש"ס שלא ידחקו את הקץ, אבל בלשון רש"י ז"ל קשה להעמיס זה, שכתב שלא ירבו בתחנונים יותר מדאי, ולא הזכיר לא שבועה ולא השבעות אלא תחנונים בעלמא, אלמא שגם בתחנונים בלבד יש גבול, ועדיין קשה טובא מה הוא הגבול, ורוב התפלות מיוסדין על הגלות והגאולה, וצדיקים מסרו נפשם בתפלתם על הגאולה עד כלות הנפש ומה הוא השיעור שנכנס בכלל איסור השבועה. וכבר אמרתי הנלפענ"ד בפירוש של רש"י ז"ל, ע"פ דברי הגמרא בבא מציעא (דף פה), אליהו הוה שכיח במתיבתא דרבי, יומא חד ריש ירחא הוה נגה לי ולא אתא, אמר ליה מאי טעמא נגה ליה למר, א"ל אדאוקימנא לאברהם ומשינא ידיה ומגינא ליה וכן ליצחק וכן ליעקב, ולוקמינהו בהדי הדדי, סברי תקפי ברחמי ומייתי ליה למשיח בלא זמניה. א"ל ויש דוגמתן בעוה"ז, א"ל איכא ר' חיאי ובניו, גזר רבי תעניתא אחתינהו לרבי חיאי ובניו, אמר משיב הרוח ונשב זיקא, אמר מוריד הגשם ואתא מיטרא, כי מטא למימר מחיה המתים, רגש עלמא, אמרי ברקיעא מאן גלי רזיא בעלמא, אמרי אליהו, אתיהו לאליהו מחינהו שתין פולסי דנורא, אתא אידימי להו כדובא דנורא על בינייהו וטרדינהו. ופי' שם המהרש"א ז"ל, דאתי לומר שלא אתי עדיין זמן המשיח. והרי מבואר שהיו צדיקים אשר היה להם הכח בתפלתם כל כך, כמו רבי חיאי ובניו שתפלתם היתה מכריחה להביא ביאת המשיח אף בלא זמניה, כמו אילו היו מתפללין כל האבות ביחד, ושלכן היה ההכרח לטרדיניהו מתפלתם, ותפלה כזאת ודאי בגדר דחיקת הקץ, ומובן לפי זה שזהו "הגבול" מה שנאסר בשבועה.

ווי די גמרא זאגט ביי רבי, [אז] אליהו איז [איין מאל] נישט געקומען אמאל צוין אים, האָט ער געזאָגט [דהטעם שאיחר לבוא, ווייל] ס'האָט געדויערט ביז די אבות [הקדושים] זענען מתפלל אלע דריי, אברהם קודם, און נאָכדעם יצחק [און] יעקב. האָט ער געפרעגט פאַרוואָס [זענען זיין] נישט אויפאַמאָל [מתפלל שלשתם בבית אחת, והשיב לו אליהו כי] ווען זיי זאָלן אויפאַמאָל מתפלל זיין וועט זיין די גאולה, און ס'איז נאָכנישט דער זמן. האָט רבי געפרעגט פון אַליהו צי ס'איז דאָ בעולם נאָך אַזעלעכע, וואָס האָבן אַזאָ כח. האָט ער געזאָגט יא, רבי חייא ובניו. האָט ער צוזאַמגענומען רבי חייא ובניו [שיתפללו], און ס'איז געוואָרן דעמאָלטס אַ גרויסער רעש, מ'האָט נישט צוגעלאָזט ווייטער.

מב

ועל זה הוא כוונת רש"י במה שכתב שלא ירבו בתחנונים יותר מדאי, היינו בכח התפילה כוח המכריח

זעט מען דאָך [אז] ס'איז פאַרהאָנדן אַזעלעכע תפילות וואָס זענען מכריח.

אויף דעם איז דא א שבועה אז מ'זאל נישט אזוי טון.

דאָס איז דער פֿשט פון יותר מדאי.

מג

אבל לסתם בני אדם, ואף לסתם צדיקים, שאין להתפללם כח המכריח, שפיר מותר ומחויב להתפלל על הגאולה בכל כוחם אַבער די וואָס זענען נישט אזוי גרויס אַז די תפילות זאָלן מכריח זיין, אין הכי נמי, מעג מען טאָקע מ'זאל מתפלל זיין רחמים ותחנונים פאַר הקדוש ברוך הוא^ל.

מד

אף שרבי היה גדול יותר מרבי חייא, מ"מ במדה זו של כח התפילה כוח, היה רבי חייא מיוחד בדורו כוח

- וויאָזוי דאָס קען זיין [אז] ס'איז געווען [נאָך] רבי חייא ובניו, [כאָטש] ס'איז דאָך

געווען [בדורם] רבינו הקדוש מיט רבי חייא [והוא היה רבו של ר"ח וגדול ממנו], און אַנדערע תלמידים [של רבינו הקדוש, שהיו בדור ההוא].

נאָר זעט עפעס אויס אַז אַזאָ כח איז נישט געווען, דער כח התפלה [כזה] איז נאר געווען ביי רבי חייא ובניו^ל.

מה

המשך ביאור תשובת הקב"ה למשה

רב לך, יען שחך גדול כל כך, עד שתפליך יש בזה כח המכריח,

על כן אל תוסף דבר אלי עוד בדרך הזה של ענין הגאולה שלימה

איבערדעם האָט דער בורא כל עולמים געזאָגט פאַר משה רבינו [רב לך, ווייל] 'ער' איז געווען אַזוי גרויס, אַז זיין תפילה ווען ער איז נאָך מתפלל [עוד תפילה אחת] העט עס שוין געמאַכט אַ הכרח, האָט דער בורא כל עולמים געזאָגט [אל תוסף דבר אלי עוד בדרך הזה] ער טאָר נישט מער מתפלל זיין.

דער בורא כל עולמים האָט געזאָגט רב לך, דו ביזט אַזוי גרויס, [ממילא] אַז דו וועסט 'נאָך' מתפלל זיין, וועט שוין זיין אַ הכרח, ומהאי טעמא איז אַל תוסף דבר אלי עוד בדרך הזה, [דו] טאָרסט נישט מער.

^ל כמבואר במשנה (אבות ב, יג): אל תעש תפלתך קבע, אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ברוך הוא.

^ל וז"ל רבינו ביואל משה (א, כט): ונראה דאף שרבי חייא ובניו היו תלמידי רבי, ונכנעין מפניו, כמבואר בגמרא. מכל מקום בכח התפלה היו הם יחידים בדורם, כמבואר בגמרא שלא אמר אליהו שיש דוגמתו בעולם הזה רק על רבי חייא ובניו. וכידוע שיש בחינות ומדרגות שונות בצדיקים, ואין אחד דומה לחבירו, ויוכל להיות שבענין אחד הוא גדול מחבירו, ובשאר ענינים חבירו גדול ממנו.

מו

[וואס כן מה שאמר הקב"ה למשה אל תסוף דבר אלי עוד בדבר הזה] ליגט דאָס אין דעם שלא ירבו בתחנונים יותר מדאי, אַזוי ווי ס'איז געווען ביי רבי חייא'ן. טאַקע וויל ער איז אַזוי גרויס, איבערדעם האָט מען נישט געלאָזט, טאַקע מהאי טעמא האָט מען אים נישט געלאָזט, איבערדעם טאָר ער מער נישט מתפלל זיין.

מז

סיום התורה

אַבער דעמאָלטס [בזמן הגאולה העתידה] ווען ס'וועט קומען דער זמן [פון] פֿעטת ההוא, וועט טאַקע ווייטער זיין משה רבינו. מ'זאָל מיר במהרה זוכה זיין טאַקע צו דער נַחֲמָה, נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי. און דעמאָלטס ווען דער בורא כל עולמים וועט העלפן ס'וועט זיין דער זמן, וועט טאַקע ווייטער זיין דער עיקר משה רבינו.

מח

די תפילה פון משה רבינו איז אַוודאי נישט חֲזָרָה לְרִיק, ס'ליגט נאָך אַוועקגעשטעלט, [נאָך] ס'איז נאָכנישט געווען דער זמן [בימיו]. אַבער לעתיד ווען ס'וועט זיין דער רֶצוֹן הָעֲלִיזוֹן, וועט טאַקע אַפִּירקומען די תפלה פון משה רבינו וואָס ער האָט מתפלל געווען. מ'האָט דאָך עס געשטעלט אין די תורה הקדושה, ס'איז אַ נִצְחִיּוּת.

מט

איבערדעם [התפלל משה, אֵתָה הַחֲלוּת] לְהִרְאוֹת אֵת עֲבָדְךָ אֵת גְּדֻלָּךְ [וְאֵת יָדְךָ הַחֲזָקָה, ופִּירשׁ"י] זוּ מַדַּת טוֹבָךְ^ל, הקדוש ברוך הוא איז כובש די מדת הדין. די גאַנצע תפילה, דעס וועט מָקוֹם ווערן ווען דער זמן וועט זיין.

נ

ברכת הקודש

דער בורא כל עולמים זאָל העלפן: טאַקע בְּקָרֵב זאָל מיר געהאָלפן ווערן, ס'איז שוין הִגִּיעַ עַת הַדִּידִים. דער בורא עולם זאָל העלפן, מ'זאָל מיר זוכה זיין [לישועת ה'] בְּהֶרֶף עֵינַי, מ'זאל זוכה זיין בְּקָרֵב צו זען די יְשׁוּעַת וְגִאוּלַּת יִשְׂרָאֵל. השם יתברך זאָל זיין יָאִיר עֵינַי יִשְׂרָאֵל. ס'זאָל קומען דער זמן וואָס אידן וועלן זוכה זיין צום דֶּרֶךְ הָאֱמֶת. השם יתברך זאָל מִשְׁפִּיעַ זיין בְּלִבוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, מ'זאָל שוין זוכה זיין צו טון תשובה שלימה. מ'זאָל זיך מְדַבֵּק זיין אין הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, און אין דֶּרֶךְ הָאֱמֶת. מ'זאָל מיר זוכה זיין צו זען במהרה יְשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל, מתוך נחת ושמחה. מ'זאָל זוכה זיין צו זען התרוממות קרן התורה וישראל, און התגלות כבוד שמים עלינו, במהרה בימינו אמן.

^ל ברש"י (ג, כד): אֵת גְּדֻלָּךְ. זוּ מַדַּת טוֹבָךְ וכן הוא אומר (שלה יד, יז) וְעַתָּה יִגְדֵּל נָא פֶתַח ה': וְאֵת יָדְךָ. זוּ יְמִינְךָ שְׂהִיא פְשׁוּטָה לְכָל בְּאֵי עוֹלָם: הַחֲזָקָה. שְׂהִיא כּוֹבֵשׁ בְּרַחֲמִים אֶת מִידַת הַדִּין הַחֲזָקָה:

